

Лекція 3

Тема 3: Права, обов'язки та відповідальність учасників освітнього процесу

План

1. Загальна характеристика учасників освітнього процесу.
2. Права учасників освітнього процесу.
3. Обов'язки учасників освітнього процесу.
4. Відповідальність учасників освітнього процесу.

1. Загальна характеристика учасників освітнього процесу.

Учасники освітнього процесу – це особи, які безпосередньо або опосередковано беруть участь у реалізації права на освіту, забезпечують функціонування освітньої системи та сприяють досягненню освітніх результатів. Їхній статус, права, обов'язки та відповідальність визначаються Законом України «Про освіту» та іншими спеціальними нормативно-правовими актами.

До учасників освітнього процесу належать:

- **Здобувачі освіти.** Здобувачами освіти є особи, які навчаються у закладах освіти з метою набуття знань, умінь, навичок, компетентностей та кваліфікацій. Вони є центральною фігурою освітнього процесу, адже саме на їхній розвиток і спрямована діяльність усіх інших учасників. До цієї категорії належать учні, студенти, слухачі, аспіранти, докторанти, а також особи, які здобувають освіту за неформальними або інформальними формами.

- **Педагогічні та науково-педагогічні працівники.** *Педагогічні працівники* – це особи, які здійснюють навчання, виховання, розвиток і супровід здобувачів освіти. Вони відповідають за організацію освітнього процесу, реалізацію навчальних програм, формування цінностей та компетентностей. *Науково-педагогічні працівники* – це особи, які за основним місцем роботи у закладах вищої освіти здійснюють навчальну, методичну, наукову (науково-технічну, мистецьку) та організаційну діяльність. Науково-педагогічні працівники поєднують викладацьку діяльність із науковими дослідженнями, що особливо важливо у сфері вищої освіти. До цієї категорії науково-педагогічних працівників належать: професори, доценти, асистенти; ректори, проректори, декани, завідувачі кафедр; викладачі, старші викладачі; керівники аспірантури, наукові працівники бібліотек тощо. Їхня діяльність охоплює: освітню функцію – викладання дисциплін, розробка програм; наукову функцію – проведення досліджень, публікації, участь у конференціях; методичну функцію – вдосконалення методів навчання; організаційну функцію – участь в управлінні освітнім процесом, керівництво структурними підрозділами.

Ці працівники є ключовими фігурами у формуванні змісту вищої освіти, розвитку науки та забезпеченні якості освітніх послуг.

- **Батьки або законні представники здобувачів освіти.** Батьки або особи, які їх замінюють, відіграють важливу роль у забезпеченні права дитини на освіту. Вони мають право обирати заклад освіти, брати участь у його житті, контролювати успішність дитини та сприяти її розвитку. Їхня участь є особливо важливою на етапах дошкільної та загальної середньої освіти.

- **Керівники та адміністрація закладів освіти.** Керівники закладів освіти відповідають за організацію освітнього процесу, управління персоналом, фінансування, дотримання законодавства та створення безпечного освітнього середовища. Вони забезпечують реалізацію освітніх програм, впровадження інновацій та розвиток закладу.

- **Засновники закладів освіти.** Засновниками можуть бути органи державної влади, місцевого самоврядування, юридичні або фізичні особи. Вони визначають стратегічні напрями діяльності закладу, забезпечують його фінансування, затверджують статут та контролюють дотримання законодавства.

- **Інші учасники.** До інших учасників належать соціальні працівники, психологи, медичний персонал, бібліотекарі, тьютори, асистенти вчителів, які залучаються до освітнього процесу відповідно до потреб здобувачів освіти. Їхня діяльність спрямована на створення комфортного, інклюзивного та підтримувального середовища.

Усі учасники освітнього процесу утворюють складну, взаємопов'язану систему, де кожен виконує свою унікальну функцію. Їхня взаємодія забезпечує ефективність навчання, розвиток особистості та реалізацію права на освіту. Від узгодженості дій усіх учасників залежить якість освітнього середовища та успішність освітньої політики загалом.

2. Права учасників освітнього процесу.

Право на освіту є одним із фундаментальних прав людини, а його реалізація передбачає участь різних категорій осіб у освітньому процесі. Кожен учасник освітнього процесу має визначені законом права, які гарантують йому можливість повноцінно виконувати свою роль у навчанні, вихованні, розвитку та управлінні освітою.

Здобувачі освіти мають право на здобуття знань, умінь, навичок і компетентностей відповідно до обраного рівня освіти та освітньої програми. Вони можуть самостійно обирати форму навчання, заклад освіти, факультативи, спецкурси та позашкільні заняття. Кожен здобувач має право на безпечні та нешкідливі умови навчання, що включають фізичну, психологічну та інформаційну безпеку.

Здобувачі освіти мають право на повагу до їхньої гідності, захист від будь-яких форм насильства, булінгу, дискримінації, експлуатації, а також від дій, що принижують честь і гідність. Вони можуть користуватися навчальною, науковою, культурною, спортивною та оздоровчою базою закладу освіти. Крім того, здобувачі мають право на участь у громадському самоврядуванні, молодіжних та дитячих громадських організаціях, а також у конкурсах, олімпіадах, конференціях та інших формах науково-практичної діяльності.

Права педагогічних і науково-педагогічних працівників. Педагогічні працівники мають право на академічну свободу, що включає свободу викладання, вибору методів навчання, проведення наукових досліджень та участі в професійних об'єднаннях. Вони мають право на захист професійної честі та гідності, а також на створення безпечного і сприятливого освітнього середовища. Кожен педагог має право на підвищення кваліфікації, професійний розвиток, участь у формуванні освітніх програм, методичних рекомендацій та внутрішньої політики закладу освіти. Вони можуть подавати заяви про випадки булінгу, вимагати їх розслідування та вживати заходів для захисту здобувачів освіти.

Права батьків або законних представників здобувачів освіти. Батьки мають право обирати заклад освіти, форму навчання та освітню програму для своєї дитини. Вони можуть брати участь у громадському самоврядуванні закладу освіти, отримувати повну інформацію про успішність, поведінку та умови навчання дитини. Батьки мають право на захист освітніх прав своєї дитини, зокрема у випадках булінгу, дискримінації або порушення гідності.

Права керівників та адміністрації закладів освіти. Керівники закладів освіти мають право на організацію освітнього процесу відповідно до законодавства, реалізацію внутрішньої політики закладу, управління кадровими ресурсами та фінансами. Вони можуть формувати педагогічну раду, затверджувати освітні програми, забезпечувати дотримання стандартів якості освіти та створювати умови для інклюзивного навчання.

Права учасників освітнього процесу є основою для формування демократичного, безпечного та ефективного освітнього середовища. Їх дотримання сприяє розвитку особистості, професіоналізму педагогів, партнерству між закладом освіти та родиною, а також забезпечує реалізацію права на освіту як одного з ключових прав людини.

3. Обов'язки учасників освітнього процесу.

Обов'язки учасників освітнього процесу – це визначені законом вимоги до поведінки, дій та ставлення кожної особи, яка бере участь у навчанні, вихованні, управлінні або супроводі освітньої діяльності. Їх виконання є необхідною умовою для забезпечення якісного, безпечного та ефективного освітнього середовища.

Обов'язки здобувачів освіти. Здобувачі освіти зобов'язані сумлінно ставитися до навчання, систематично оволодівати знаннями, навичками та компетентностями, передбаченими

освітньою програмою. Вони повинні дотримуватися правил внутрішнього розпорядку закладу освіти, зокрема дисципліни, режиму дня, вимог до поведінки та зовнішнього вигляду.

Кожен здобувач освіти має поважати гідність, права та свободи інших учасників освітнього процесу, не допускати проявів агресії, дискримінації чи булінгу. У разі виявлення порушень, здобувачі зобов'язані повідомити про це педагогічних працівників або адміністрацію закладу. Вони також повинні брати участь у заходах, спрямованих на розвиток громадянської свідомості, культури, здорового способу життя та екологічної відповідальності.

Обов'язки педагогічних і науково-педагогічних працівників. Педагогічні працівники зобов'язані забезпечувати якісне викладання навчальних дисциплін, дотримуючись державних стандартів освіти та методичних рекомендацій. Вони повинні створювати безпечне освітнє середовище, вільне від насильства, дискримінації, приниження честі та гідності здобувачів освіти.

Кожен педагог зобов'язаний дотримуватися професійної етики, проявляти толерантність, повагу до особистості учня, студента чи слухача. Вони мають повідомляти керівництво закладу про випадки булінгу, порушення прав або загрозу безпеці учасників освітнього процесу. Крім того, педагоги повинні постійно підвищувати свою кваліфікацію, вдосконалювати професійні навички та впроваджувати сучасні освітні технології.

Обов'язки батьків або законних представників здобувачів освіти. Батьки або законні представники зобов'язані забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, що є обов'язковою відповідно до Конституції України. Вони повинні співпрацювати з закладом освіти, брати участь у батьківських зборах, освітніх заходах, консультуватися з педагогами щодо успішності та розвитку дитини.

Батьки мають дотримуватися умов освітнього договору, якщо він укладений, та сприяти формуванню у дитини відповідального ставлення до навчання, поваги до інших людей, дисципліни та мотивації до саморозвитку. У разі виникнення конфліктних ситуацій або порушення прав дитини, вони повинні звертатися до адміністрації закладу або відповідних органів для вирішення проблеми.

Обов'язки керівників закладів освіти. Керівники закладів освіти зобов'язані організовувати освітній процес відповідно до законодавства України, забезпечуючи його якість, доступність та безперервність. Вони повинні створювати умови для безпечного навчання, інклюзивного середовища, академічної доброчесності та розвитку творчого потенціалу здобувачів освіти.

Адміністрація закладу має забезпечити ефективне управління кадровими, фінансовими та матеріальними ресурсами, здійснювати внутрішній контроль, реагувати на звернення учасників освітнього процесу та вживати заходів для вирішення конфліктів. Керівники також повинні сприяти професійному розвитку педагогічного колективу та впровадженню інноваційних освітніх практик.

Тож, обов'язки учасників освітнього процесу є основою для формування відповідального, безпечного та ефективного освітнього середовища. Їхнє виконання сприяє реалізації права на освіту, розвитку особистості, зміцненню партнерства між учасниками освітнього процесу та підвищенню якості освітніх послуг.

4. Відповідальність учасників освітнього процесу.

Відповідальність учасників освітнього процесу – це встановлена законодавством міра обов'язковості дотримання норм, правил і етичних стандартів, яка настає у разі їх порушення. Вона є важливим елементом правового регулювання освіти, адже забезпечує дисципліну, захист прав і свобод, а також ефективність освітньої діяльності.

Відповідальність здобувачів освіти. Здобувачі освіти несуть відповідальність за порушення правил внутрішнього розпорядку закладу, недотримання академічної доброчесності, прояви булінгу або агресивної поведінки. Якщо учень або студент вчиняє дії, що порушують права інших учасників освітнього процесу, він може бути притягнутий до дисциплінарної

відповідальності у вигляді зауваження, догани, обмеження участі в заходах або навіть відрахування (у випадку систематичних порушень у ЗВО).

У разі вчинення адміністративних правопорушень, таких як хуліганство, псування майна чи порушення громадського порядку, здобувачі освіти можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення. Якщо порушення має ознаки злочину, наприклад насильство чи погрози, настає кримінальна відповідальність згідно з Кримінальним кодексом України.

Відповідальність педагогічних і науково-педагогічних працівників. Педагогічні працівники несуть відповідальність за неналежне виконання своїх посадових обов'язків, порушення етичних норм, недотримання академічної доброчесності, а також за бездіяльність у випадках булінгу, дискримінації чи насильства. Якщо вчитель або викладач не реагує на порушення прав здобувачів освіти, приховує факти булінгу або сам є його учасником, він може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності, включаючи звільнення з посади.

У випадках грубих порушень, таких як неналежне поводження з дітьми, приниження гідності, фізичне або психологічне насильство, педагог може нести адміністративну або кримінальну відповідальність. Також передбачена цивільна відповідальність за завдану моральну або матеріальну шкоду.

Відповідальність батьків або законних представників. Батьки несуть відповідальність за невиконання обов'язку забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти. Якщо дитина систематично не відвідує школу без поважних причин, батьки можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності згідно зі статтею 184 КУпАП.

Крім того, батьки можуть нести цивільну відповідальність за шкоду, завдану їхньою дитиною іншим особам або майну. У випадках, коли батьки перешкоджають освітньому процесу, порушують права педагогів або інших учасників, вони також можуть бути притягнуті до відповідальності.

Відповідальність керівників закладів освіти. Керівники закладів освіти несуть відповідальність за організацію освітнього процесу, дотримання законодавства, створення безпечного середовища та захист прав учасників. Якщо директор або ректор не реагує на звернення щодо булінгу, порушує фінансову дисципліну, не забезпечує належні умови навчання, він може бути притягнутий до службової, адміністративної або навіть кримінальної відповідальності.

Особливої уваги потребує відповідальність за нецільове використання бюджетних коштів, порушення умов ліцензування, недотримання санітарних норм – ці порушення можуть мати серйозні юридичні наслідки.

Відповідальність учасників освітнього процесу є важливим механізмом забезпечення законності, справедливості та безпеки в освітньому середовищі. Вона сприяє формуванню культури правової поведінки, поваги до інших та підвищенню якості освіти. Кожен учасник має не лише права, а й обов'язок діяти відповідально, етично та в межах закону.

Інформаційні джерела

1. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Закон України «Про дошкільну освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>
3. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
4. Закон України «Про фахову передвищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text>
5. Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
6. Як уберегти дитину? Рекомендації для педагогів. URL: https://1547.ukc.gov.ua/wp-content/uploads/2022/05/Dodatok-4_Rekomendatsiyi-dlya-pedagogiv.pdf